

Ontwrichte kinderen in het onderwijs

Oogkleppen af!

Recent onderzoek toont aan, dat er tal van biologische verklaringen zijn voor datgene wat lang in psychologische en gedragstermen is besproken. Er is nu wetenschappelijk bewijs voor het feit dat de opbouw en het functioneren van de hersenen beïnvloed wordt door ernstige verwaarlozing of mishandeling in de vroege kindertijd, en dat de gevolgen daarvan het hele leven worden meegebracht.

Willem de Jong is voorlichter en auteur. Hij is werkzaam voor Gedragpunt - Scholing & Advies, onderdeel van de Aloysiusstichting en voor Gedrag.nu (www.gedrag.nu)

Gedrag is een communicatiemiddel om onder meer onmacht en frustratie te ventileren

• Isabel Nabuurs Fotografie

Er is geen relatie tussen de kinderen op de foto's en de inhoud van dit artikel.

Juf: 'Floris kan vanuit het niets ontploffen!' Hij is lekker met een knutselopdracht bezig, maar bij het plakken gaat het mis. Binnen een paar tellen vliegt zijn werkje door de lucht en stampst hij woest de klas uit. Juf en de intern begeleider staan voor een raadsel. Is er misschien sprake van een lage frustratietolerantie of is er meer aan de hand? Afgesproken wordt Floris nader te observeren.

Op elke school komen we ze tegen: kinderen die niet lekker in hun vel zitten en dat laten merken via hun (on)opvallende gedrag. Gedrag als communicatiemiddel om verdriet, onmacht, frustratie, ontreddeiding, wanhoop, angst en boosheid te ventileren. In de hectiek van hun dagelijks werk is het voor veel leerkrachten moeilijk om de boodschap achter het gedrag van deze leerlingen te herkennen of te begrijpen. Dat dit noodzakelijk is, staat buiten kijf. Hoe kunnen leerlingen immers toekomen aan leren, wanneer hun hoofd niet 'vrij' is? Spelen en experimenteren in een omgeving met andere kinderen lukt pas, wanneer het 'zorgenniveau' dat leerlingen ervaren acceptabel is.

Het is daarom van belang dat leerkrachten inzicht krijgen in het feit dat gedrag een bedoeling en een betekenis heeft, of het nu provocerend, agressief gedrag of stil en teruggetrokken gedrag is. Inzicht en begrip zorgen ervoor dat de leerkracht zich niet laat (af)leiden door het gedrag, maar op zoek gaat naar de betekenis erachter.

Angst verandert ons denken

Veel van het onbeholpen, onverwachte en ongewenste gedrag van leerlingen wordt veroorzaakt door angst, ook al ziet het er soms anders uit. Het is goed je te realiseren dat angstreacties vaak autonoom en primitief zijn. Leerlingen hebben daar geen controle over en zijn overgeleverd aan de oeroude 'vecht-vlucht' reacties. De leerling wordt als het ware overstemd door zijn eigen angst. Bruce Perry (2004) merkt daar het volgende over op:

'Kinderen die in een staat van angst verkeren, verwerken informatie op een andere manier dan kinderen die kalm zijn. In de fase waarin we ons veilig voelen en rustig zijn, gebruiken we de hogere en meer complexe delen van onze hersenen om informatie te verwerken en erop te reageren. Wanneer we ons bedreigd voelen, gebruiken we de lagere en meer primitieve delen van onze hersenen. Wanneer de dreiging toeneemt, zullen kinderen minder weloverwogen en meer reactief handelen. De denkstijlen die kinderen dan gebruiken, worden geregeerd door emoties en reacties. Wanneer het stress-responsesysteem van kinderen herhaaldelijk wordt geactiveerd, verandert het startniveau van hun alarm. Het resultaat is dan dat zelfs wanneer er geen sprake is van directe dreiging,

hun alarmknop al op 'vechten' of 'vluchten' staat. Het getraumatiseerde kind leeft in een staat van continue waakzaamheid, waardoor het slecht voorbereid is op het leren van sociale, emotionele en andere ervaringen in het leven.'

In het schoolse leven kan een aanvaring met een groepsgenoot, een activiteit die wat doorzettingsvermogen vergt of een leerkracht die zijn ergernis laat blijken, een stressreactie bij de leerling veroorzaken die buiten proporties lijkt voor de niet-wetende buitenstaander. Goedbedoelde, neutrale opmerkingen worden verkeerd geïnterpreteerd, een opmerking die voor de hele groep bedoeld is, wordt exclusief op zichzelf betrokken. Non-verbale signalen worden niet meer opgepikt, aanraking werkt averechts en oogcontact wordt niet opgemerkt of vermeden.

Cijfers

Om hoeveel leerlingen gaat het eigenlijk? Gaat het niet om een te verwaarlozen subgroepje, dat wel heel veel aandacht vraagt? Het Nederlandse kind scoort immers als het gelukkigste in de wereld volgens het jongste Unicef-rapport van april 2013. Daar tegenover staan helaas ook andere cijfers. Het kader op deze pagina biedt een korte, niet complete, maar ook niet te negeren opsomming, die duidt op situaties en omstandigheden, waarbij er sprake is van een verhoogd risico op gezondheids-, leer- en gedragsproblemen. >>

- In 2010 leefden 327.000 minderjarige kinderen in een huishouden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens: ongeveer één op de tien kinderen in Nederland.
- In 2012 woonde 13 procent van alle kinderen en jongeren van 0 tot 25 jaar in een eenoudergezin. Dat zijn 662.904 kinderen en jongeren.
- Naar schatting groeien er in Nederland ongeveer 1,6 miljoen kinderen tot 22 jaar op in een gezin waarin ten minste één ouder psychische en/of verslavingsproblematiek heeft. Eén op de drie van die kinderen krijgt vroeg of laat zelf ernstige problemen.
- In 2012 had ongeveer 5 procent van alle jeugdigen in Nederland, 170.000 kinderen, een psychische stoornis, leidend tot ernstige beperkingen in het functioneren of een risico vormend op een verstoorde ontwikkeling.
- Er wonen naar schatting 60.000 kinderen in een gezin waar sprake is van huiselijk geweld. Hiervan zijn 25.000 kinderen ook daadwerkelijk aanwezig bij incidenten van huiselijk geweld.
- In 2012 vingen ruim 15.910 pleeggezinnen in totaal 20.949 pleegkinderen op, zowel kortdurend als langdurend.
- Naar schatting maken circa 70.000 thuiswonende kinderen per jaar een (echt)scheiding van de ouders mee.
- In 2012 waren bijna 40.000 minderjarigen (deels) aan het ouderlijk gezag onttrokken door een ondertoezichtstelling of een plaatsing onder voogdij.
- In 2010 waren ruim 118.000 kinderen en jongeren tot 18 jaar (ruim 3 procent) blootgesteld aan een vorm van kindermishandeling. In de meerderheid van de gevallen betreft het emotionele en fysieke verwaarlozing.

De gevolgen van vroeg kinderdijk trauma in de latere leeftijdsfases.
Bron: ACE-study (1998)

'Traumatische gebeurtenissen in de vroege kinderjaren verdwijnen niet, maar zijn als kindervoetafdrukken in cement en worden veelal het hele leven meege dragen.'

Invloed kindertijd

In 1997 startte het Adverse Childhood Experiences Study (ACE-onderzoek, 1997 -2014) in San Diego. Binnen dit onderzoek werd aan 17.000 volwassenen, grotendeels afkomstig uit de witte middenklasse, gevraagd naar hun ervaringen in de vroege kindertijd. Daarbij werd ingegaan op verwaarlozing, mishandeling, misbruik en het disfunctioneren van gezin vanwege: huiselijk geweld, alcohol- of drugsmisbruik, psychiatrische problematiek, of gevangenschap van een gezinslid. Uit het ACE-onderzoek blijkt dat de gevolgen van traumatische gebeurtenissen op jonge leeftijd hun tol eisen tijdens de volwassenheid. Het toont een relatie aan tussen vroegkinderdijk trauma en depressiviteit, angststoornissen, obesitas, diabetes, hartziekten, roken, psychische en verslavingsproblematiek en vroegsterfte.

De bevindingen van dit onderzoek zijn tot op heden onvoldoende vertaald naar de werkvloer van het onderwijs, welzijnswerk en jeugdzorg. Meer expliciete aandacht voor dit thema is noodzakelijk om deze 'verborgen epidemie' zichtbaar te maken en aan te pakken.

Dr. Felitti – een van de initiatiefnemers van dit onderzoek – zegt hierover het volgende:

- Het is overduidelijk dat traumatische ervaringen in de kindertijd en adolescentie veel vaker voorkomen dan tot nu toe werd aangenomen.
- Deze verborgen epidemie is een probleem, niet alleen voor de psychiatrie, maar ook voor de geneeskunde en de maatschappij in zijn algemeenheid.
- Het grootste risico hierbij is niet onbegrip of

verkeerd gebruik van wat we te weten zijn gekomen, maar *het helemaal niet gebruiken* van deze kennis!

- Veel van de zorgwekkende problemen in de gezondheidszorg zijn het gevolg van compenserend gedrag, zoals roken, eetproblematiek, alcohol- en drugsgebruik en promiscuïteit. Ze zorgen voor een onmiddellijke, gedeeltelijke verlichting van de emotionele problemen die veroorzaakt worden door vroegkinderdijk trauma.
- Uit biomedisch onderzoek blijkt dat mishandeling, misbruik en emotioneel trauma in de vroege kinderjaren intense en langdurige effecten hebben op het regulatiesysteem in de hersenen. Deze effecten hebben zowel invloed op de gezondheid als op het sociale gedrag.
- Hoe kan het zijn, dat we praten over een verborgen epidemie? Waarom zijn sommige mensen suïcidaal, verslaafd of crimineel? Wat betekent het dat sommige herinneringen niet bespreekbaar of vergeten zijn? Wordt er een verborgen prijs betaald voor het gemak van het niet-weten?

Er is geen relatie tussen de kindertijd en de inhoud van dit artikel.

De aandacht gaat in eerste instantie naar het zichtbare gedrag, waaronder lusteloosheid en depressieve gedragingen

- Voor de toekomst: veel aandacht zal moeten uitgaan naar de allereerste externe invloeden die een kind ervaart, met name het ouderschap met zijn enorme kracht en invloed, zowel in positieve als negatieve zin.' (Lanius & Vermetten, 2010)

Kennis ver(p)licht

Met de kennis van nu is weggijken, of zich comfortabel verschuilen achter 'privacy excuses', misdadig.

In teveel situaties worden omstanders, leerkrachten en jeugdzorgmedewerkers op het verkeerde been gezet; of laten ze zich op het verkeerde been zetten? De aandacht gaat in eerste instantie naar het zichtbare gedrag: frustraties, 'acting-out' gedrag, vermijding, angst, lusteloosheid en/of depressieve gedragingen. Te vaak volgt daarop een *quick fix*-benadering door middel van een programma als 'omgaan met boosheid' of 'opkomen voor jezelf'. Een kind gedraagt zich niet voor niets zoals het doet. Volwassenen, of het nu ouders, familieleden, vrienden, leerkrachten of andere kinder- en jeugdzorgprofessionals zijn, zullen zelf uit hun comfortzone moeten stappen om vragen te kunnen en durven stellen aan kinderen wat betreft hun angsten, geheimen of vervelende ervaringen (De Jong & De Jong, 2013).

Traumatriggers

Trauma kent vele gezichten en raakt, op enig moment, nagenoeg iedere leerling in het onderwijs. Gelukkig in veel gevallen niet direct! Traumareacties kunnen getriggerd worden door verwaarlozing, mishandeling, misbruik, het overlijden van een van de ouders of een gezinslid, of een gezinssituatie waarin huiselijk geweld een rol speelt. Ook (v)rechtscheidingen, de gevangenschap van een naast familielid en psychische of verslavingsproblematiek in het gezin kan hierin een rol spelen. Bij vluchteling- en migrantenkinderen speelt trauma nagenoeg altijd. De impact van een trauma is zeer divers, dat heeft te maken met het type en de duur van het trauma, de (ontwikkelings)leeftijd van het kind, de veerkracht van het kind en de beschermende factoren in de omgeving.

Besef

Als leerkracht is het van belang dat je beseft dat:

- Trauma veel meer voorkomt dan je denkt.
- Je soms veel later met de gevolgen ervan geconfronteerd wordt.
- Kinderen uit loyaliteit vaak zwijgen.
- In veel gevallen angst de trigger (reactieveroorzaker) is voor gedragsproblemen.
- Het gaat om angst voor het onbekende, de volwassene, emoties, een geluid, een afwijzing.
- De gedragsproblemen zich uiten in agressie of vermijding.
- Je een risico loopt op misinterpretatie van het gedrag.

- Je de gedragingen van getraumatiseerde kinderen soms kunt verwarren met ADHD, autisme- of gedragsstoornissen.
- Het hechtingsproces in de eerste kinderjaren cruciaal is voor een gezonde ontwikkeling.
- Je een geweldig belangrijke rol vervult in die eerste jaren.
- Je net als de ouders responsief en sensitief moet reageren op de behoeften van de leerling.
- Je in contact met deze leerlingen geconfronteerd wordt met je eigen 'rugzak' (ervaringen uit eigen verleden).

Aanpak

Voor deze leerlingen is structuur, rust en uniformiteit een eerste vereiste. Dat kan binnen scholen worden bevorderd door te werken volgens de beginselen van een programma als *Taakspel* (CED-Groep) of de aanpak Positive Behavior Support (PBS, Golly & Sprague, 2013). Wanneer trauma een veel grotere trigger voor gedragsproblemen blijkt te zijn, zullen leerkrachten moeten leren werken met een 'traumalens'. De publicaties van Perry (2004, 2009) en Felitti e.a. (1998) over de werking van de hersenen in stresssituaties en de negatieve gevolgen van vroegkinderlijk trauma op langere termijn verdienen dan ook een brede verspreiding. Informatie, scholing en training over dit thema is noodzakelijk om herhaling, via de intergenerationele overdracht, te voorkomen. Daarmee wordt voorkomen dat jonge ouders weer dezelfde beschadigende opvoedpatronen praktiseren die hen zelf beschadigden. Traumasesitieve scholen zijn voor deze leerlingen letterlijk van levensbelang. Daar leren ze dat de school en de leerkrachten veilig zijn, dat er ruimte is om jezelf te zijn en te experimenteren, bijvoorbeeld in het opkomen voor jezelf of het oppakken van een leidersrol in de groep. Met de wetenschap dat neutrale paden ervaringsafhankelijk zijn, heeft het onderwijs een grote kans om een positieve bijdrage te leveren aan het herstel van beschadigde leerlingen. 🌟

Eind 2013 verscheen het boek *Ontwrichte kinderen in het onderwijs – Een verborgen epidemie* (Pica, 2013) waarin kwesties rondom trauma- en hechtingsproblematiek uitgebreid wordt behandeld.

Tip

Via de volgende link is het artikel *Oil & Water* (vertaald) van Larry Smith te downloaden, waarin tips en inzichten te vinden zijn in het omgaan met getraumatiseerde en hechtingsproblematieke leerlingen: bit.ly/RRP6wZ

Literatuur

De literatuurlijst is beschikbaar via www.hjk-online.nl/hjk/downloads